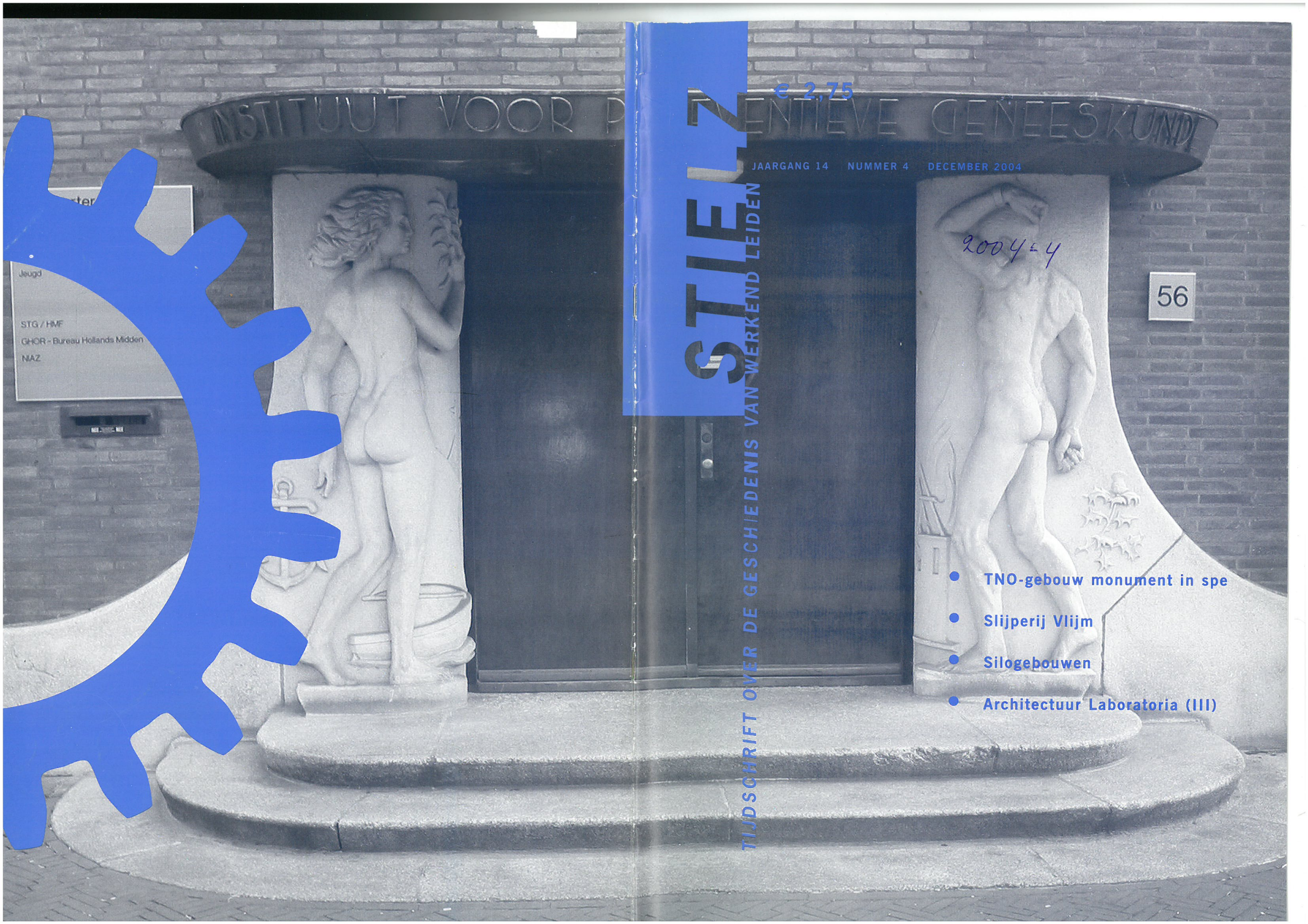

ster

Jeugd

STG/HMF

GHOR - Bureau Hollands Midden

NAZ

STIJEN

€ 2,75

JAARGANG 14 NUMMER 4 DECEMBER 2004

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

- TNO-gebouw monument in spe
- Slijperij Vlijm
- Silogebouwen
- Architectuur Laboratoria (III)

2004 = 4

56

Colofon

Stielz Jaargang 15 (2004) Nummer 4.
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumenten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Hogewoerd 125, 2311 HK Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: bolwerkleiden@hetnet.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op bankrekening 33.55.36.018 of Postbank 10.39.391. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 2,75.

Websites Stiel

www.industrieel-erfgoed.nl/stiel en
www.stiel-leiden.freehomepage.com

Redactie Stielz

Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel. 023-5632725, fax 023-5632330, e-mail: wibo.burgers@wxs.nl

Distributie

K. Ravensbergen; Snippenhoek 4 2317 WX Leiden. Tel. 071-5212605.

Druk

Elvé Leiden

Ontwerp omslag en concept binnenwerk
Donna Smith

Lay out

Grafisch Bureau Christine van der Ven, Leiden

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar werkt bij de Universiteit Leiden en is 'huisfotograaf' van Stiel. Tel. 071-5149863; e-mail: n.j.bavelaar@freeler.nl
Wibo Burgers is journalist en was eerder adj. hoofdredacteur van het ANP.
David Geneste studeert kunstgeschiedenis van de universiteit van Leiden.
Joop Gijsman is oud-ondernemer en secretaris/penningmeester van Stiel.
Michiel Rohlf studeert kunstgeschiedenis in Leiden.
Fred Sengers is journalist en voorzitter van Stiel.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven
Dieben BV Beheersmij.
Djoser BV
Research voor Beleid BV

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden

Drs. F. Sengers (voorzitter), J.J. Gijsman (secretaris/penningmeester), Mr.ir. L. Barendregt, W.B. Burgers, G.J. Telkamp.

Ere-voorzitter: ing. H.J. Budel.

REDACTIONEEL

Beste Medy,

Heeft het zin om je tot de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen te richten in een blad van een lokale stichting die zich inspent voor het behoud van industrieel erfgoed? Ik weet het niet, maar ik doe het toch. Alle kleine beetjes helpen, is misschien wel het credo van iedere vrijwilliger. Ik heb met grote zorg kennis genomen van het Besluit Regeling Instanthouding Monumenten (BRIM) die in 2006 moet ingaan. Ik weet dat het de bedoeling was de verschillende bestaande regelingen voor restauratie en behoud samen te voegen en te versimpelen. Vele organisaties in het werkveld van monumentenbehoud hebben dat ook toegejuicht. Maar het blijkt uit te pakken als een ordinaire bezuinigingsmaatregel. Dat was toch niet de bedoeling, Medy? Niemand wist van tevoren dat de komende jaren alleen nog maar geld beschikbaar komt voor het onderhoud van monumenten die al gerestaureerd zijn. Rijkssubsidies voor panden die nog renovatie behoeven, worden door jou afgeschaft. Dat betekent dat veel belangwekkende monumenten in het geheel niet kunnen worden opgeknapd en zullen verkommen tot ze instorten. Dat is met name voor het industrieel erfgoed een ramp, omdat van deze categorie monumenten pas sinds kort het besef is doorgedrongen dat ze beschermenswaardig zijn.

Bovendien wordt de subsidie voor onderhoud van gerestaureerde monumenten verlaagd en met name voor omvangrijke monumenten zal dat tot grote problemen leiden.

Ook in Leiden zullen we de wrange vruchten van jouw beleid plukken, Medy. Net zoals in iedere stad met veel monumenten. Juist de moeilijke behoudsprojecten die een steuntje van de overheid goed konden gebruiken zullen nog moeilijker te realiseren zijn. Belangwekkende projecten als de Meelfabriek in Leiden en Nieuw-Werklust in Rijnwoude hebben jouw steun hard nodig.

Versimpeling betekent in dit geval feitelijk afschaffing. Dat is toch niet in het algemeen belang en in de geest van het monumentenbeleid. Zou je er toch niet nog een keer naar willen kijken, alsjeblieft?

Fred Sengers, voorzitter STIEL

Omslagfoto: De beelden van Wenckebach in de gevel van het Gortergebouw, die De Hoop en De Zorg voorstellen. (Foto Niek Bavelaar)

INHOUD

3 TNO-gebouw een monument in spe

5 Slijperij Vlijm

7 Silogebouwen: kathedralen van het platteland

9 Nieuws uit Leiden en regio

12 Architectuur Leidse laoratoria (III)

TNO-GEBOUW

INTRIGEREND MONUMENT IN SPE

De ontwikkeling van het gebied direct achter het station komt in een stroomversnelling. De gemeente Leiden overweegt ook nieuwbouw aan de Noordwestkant van het gebied. Daar aan de Wassenaarsweg ligt een interessant monument van bedrijf en techniek.

Wie aan monumenten in het stationsgebied denkt, denkt al gauw aan het poortgebouw van het academisch ziekenhuis. Ook de portiersgebouwen aan de Rijnsburgerweg zijn bewaard gebleven. Ooit was dit gebied een lappendeken aan paviljoens van het Academisch ziekenhuis Leiden (inmiddels herdoopt in LUMC). Nadat het ziekenhuis de nieuwbouw heeft betrokken heeft hier een kaalslag plaatsgevonden in afwachting van nieuwe gebruiksfuncties.

Inmiddels worden de plannen voor herontwikkeling van de Leeuwenhoek concreter. In het gat tussen station en LUMC moeten onderwijsgebouwen voor de medische faculteit en ROC komen; verder naar achter is ook plek voor hoogwaardig technologische bedrijven. De lightrail-verbinding Rijn Gouwe Lijn zal het gebied doorkruisen. Ook zal woningbouw worden toegestaan. Een verstandige keuze, want gemengd gebruik is goed voor de levendigheid en sociale controle in het gebied en voorkomt dat de achterzijde van het station

na zes uur 's avonds een verlaten gebied zal zijn.

Een nieuwe ontwikkeling is dat de gemeente Leiden het bouwen van duurdere woningen aan de Noordwestkant van de Leeuwenhoek wil toestaan. Het gaat dan om woningen aan de Wassenaarseweg, de verbinding tussen de Boerhaavalaan en het nieuw te ontwikkelen gebied Rijnfront. Een fraaie lokatie voor woningbouw, met uitzicht over de weilanden en kasteel Endegeest. Juist in dit gebied ligt een interessant monument van bedrijf en techniek: het Gortergebouw.

Uitingen van vreugde

Wie vanaf de rotonde op de Rijnsburgerweg de Wassenaarseweg oprijdt, ziet eerst aan zijn linkerhand gebouw 5; nog steeds in gebruik bij de universiteit door de faculteit der sociale wetenschappen. Na de afslag naar het LUMC liggen twee op het eerste gezicht onopvallende kantoorgebouwen in elkaars verlengde

gebouwd. Bij nadere beschouwing bevatten zij enkele zeer interessante elementen. Dit is het Gortergebouw, momenteel in gebruik door TNO Preventie en Gezondheidszorg.

Het oudste deel van het gebouw is drie verdiepingen hoog en heeft een dienstwoning op de kopse kant. Het is gebouwd door de Haagse aannemer Boele en Van Geesteren in de jaren 1940 en 1941 in opdracht van het Prophylaxiefonds. Het gebouw is op 21 juni 1941 gezien de situatie toen in Nederland 'zonder uitingen van vreugde' geopend. Er heeft altijd (sociaal) gezondheidkundig onderzoek en onderwijs plaatsgevonden. Eerst door het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, later het Nederlands Instituut voor Preventieve Gezondheidszorg. In 1965 is dit instituut opgegaan in TNO.

Het gebouw dankt zijn naam aan prof. dr Evert Gorter (1881-1954), de eerste docent kindergeneeskunde in Leiden en in 1916 oprichter van de eerste universitaire kinderkliniek. Hij was ook nauw betrokken bij de bouw van het gebouw dat nog steeds zijn naam draagt.

Midden jaren '50 is een tweede bouwdeel van vier verdiepingen in dezelfde bouwstijl toegevoegd. Dit werd op 1 juni 1956 met aanzienlijk meer feestvreugde door de toenmalige minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid J.G. Suurhof geopend.

Verfraaiingen

Architect van beide bouwdelen is ir H.F. Mertens (1885-1960), geboren in Batavia maar het grootste deel van zijn leven werkzaam in Bilthoven. Mertens was een gerespecteerd architect die bekend werd van zijn ontwerpen voor bankgebouwen, maar hij ontwierp ook meubels. Hij had vooraanstaande opdrachtgevers in de utiliteitsbouw. Zijn bekendste ontwerpen zijn die van een bankgebouw aan de Kneuterdijk in Den Haag; een bankgebouw aan de Coolsingel (een van de eerste nieuwe gebouwen in het platgebombardeerde centrum van Rotterdam) en het voormalige hoofdkantoor van Unilever aan de Rochussenstraat, thans in gebruik door de Hogeschool van Rotterdam.

Die drie ontwerpen hebben iets gemeen met het Gortergebouw. Mertens had een voorliefde voor sobere, functio-

nele gebouwen, maar liet bijna altijd verfraaiingen aanbrengen, vaak in de entreepartij. Die vormen als het ware een vingerafdruk van deze gerenommeerde architect.

De entree van het oudste bouwdeel van het Gortergebouw is gemarkeerd door twee forse uit zandsteen gehouwen beelden. Links van de entree is een vrouwspersoon te zien op haar rechterzijde, het rechterbeen iets naar voren en de rechterarm geheven. In haar rechterhand houdt zij een tak met bladeren. Om haar heen zijn symbolen uit de scheepvaart te zien: een anker en een zeilschip. Aan de rechterzijde is een man gebeeldhouwd; linkerbeen naar voren en de linkerarm voor het gezicht houdend. Links van de man staat een vat met twee staven; uit het vat slaan vlammen. Rechts van de man is verder een distel gebeeldhouwd.

Uit een brochure die verscheen ter gelegenheid van de opening van dit bouwdeel in 1941, blijkt dat de beelden respectievelijk De Hoop en De Zorg voorstellen. Schepper is de bekende beeldend kunstenaar prof Ludwig Oswald Wenckebach (1895-1962). Oorspronkelijk kunstschilder, maar tijdens een verblijf van enkele jaren in Griekenland liet hij zich inspireren door de beeldhouwkunst. Hij werkte zowel met brons als met steen. Wenckebach is bekend van oorlogsmonumenten in Haarlem en Gouda, het Lorentz-monument in Arnhem en bustes van Frits Philips en Berlage.

Toekomst

TNO heeft geen concrete plannen het gebouw te verlaten, al is er wel overleg met de Stichting Leidse Studentenhuusvesting geweest over de vraag of de SLS het pand zou willen kopen. Er bestaat immers de mogelijkheid de sociaal gezondheidkundige activiteiten samen te voegen met het biomedisch onderzoek van hetzelfde TNO-instituut dat elders in het Bioscience Park is gevestigd in het Gabius-gebouw. De SLS zou dan studentenhuusvesting in het Gorter-gebouw willen realiseren.

Gezien het voor die tijd karakteristieke functioneel sobere ontwerp, gecombineerd met de fraaie entree van de beken-

de beeldend kunstenaar Wenckebach, maken het Gorter-gebouw een bijzonder pand in Leiden, dat bovendien als een schoolvoorbeeld van het werk van Mertens geldt. Dit maakt dit pand in de ogen van STIEL beschermenswaardig. Het bestuur van STIEL zal het oudste bouwdeel van het Gorter-gebouw voordragen bij de monumentencommissie van de gemeente Leiden als jong monument, met als aanbeveling in 2006 ook het tweede bouwdeel op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen.

Fred Sengers
(met dank aan TNO PG en de Gorter
Bibliotheek)

ADVERTENTIE

architectenbureau - ingenieursbureau

vanswietenarchitects

Ir. P.M.J. van Swieten | Sint Jacobsgracht 4 | 2311 PW Leiden | tel 071-5141051 | fax 071-5148573
e-mail: info@vanswietenarchitects.nl | internet: www.vanswietenarchitects.nl

SLIJPERIJ VLIJM:

RUIM 80 JAAR EEN BEKENDE NAAM IN LEIDEN

De geschiedenis van Slijperij Vlijm gaat terug tot 1923, toen Johannes Paes sr akte liet opmaken van de slijperij, en de naam is sindsdien altijd verbonden geweest aan het bedrijf in Leiden.

Met enige trots houdt Henk Pauw (1947) een mes in handen met de initialen van één van zijn voorgangers, Herman Pauls, uit de jaren '20 van de vorige eeuw. "Als ik hem oppoets, dan komen de vlammen er weer in. Een klant van me vond het bij zijn oma op zolder en ik mocht er één hebben. Van een andere voorganger, David Teske, heb ik ook nog wel eens messen geslepen, dat waren eigenlijk hele slechte messen door de materiaalschaarste in de oorlog, maar wel met zijn initialen erin. Wij hebben nu ook messen met onze naam erin, dus veel is er eigenlijk niet veranderd!"

Toen Pauw in 1972 de slijperij overnam, had hij geen slijperservaring, daarom was het in het begin nog 'aanpoten'. Pauw: "Ik had toen het geluk dat Koos, het hulpje van David Teske, nog 1 ½ jaar is gebleven om mij wegwijs te helpen, want van slijpen wist ik in het begin nog helemaal niets. De slijperij heeft in die jaren veel klanten verloren door toedoen van mijn voorgangers, die de slijperij drie maanden gerund hebben. Teske en zijn compagnon zijn namelijk in de 30 jaar die ze gedraaid hebben

nooit gesloten geweest, maar wat doen zijn opvolgers, die hebben eerst drie weken de deur dichtgedaan om op vakantie te gaan. Dat heeft verschrikkelijk veel klanten gekost, dat kun je je wel voorstellen!" In feite heeft Pauw in vele opzichten de zaak weer op moeten bouwen. "In de begintijd deed ik machinebankwerk op de Uiterstegracht, en zat mijn vrouw in de Slijperij aan de Korevaarstraat, waar ze in een halve dag drie of vier gulden verdiende. Toen waren we nog niet getrouwd en woonde ik nog thuis, dus dat ging nog wel. Teske, die nu tegen de 90 jaar oud is, kwam later nog wel eens langs, om te kijken hoe het productieproces in al die jaren veranderd is. Ze werkten vroeger ook op een andere manier: als ze honderd gulden verdienden probeerden ze het voor het grootste gedeelte in eigen zak te houden, terwijl wij altijd proberen nieuwe machines aan te schaffen."

60 jaar getrouwd

Als hedendaagse vertaling van het woord familiebedrijf zou Slijperij Vlijm direct in aanmerking komen. Pauw runt het bedrijf met zijn vrouw Anneke en

zijn zoon Ruben, en ook zijn vader heeft jarenlang bij het bedrijf in loondienst gewerkt. "Mijn zoon heeft er, in tegenstelling tot mijn dochter, gelukkig van jongs af aan altijd interesse in gehad, dat is een echte handwerker. Met de familieband is het altijd goed gegaan, ook al zie je elkaar 24 uur per dag. Ik zeg altijd maar: op papier ben ik dan ruim 30 jaar getrouwd, maar in wezen wel 60!"

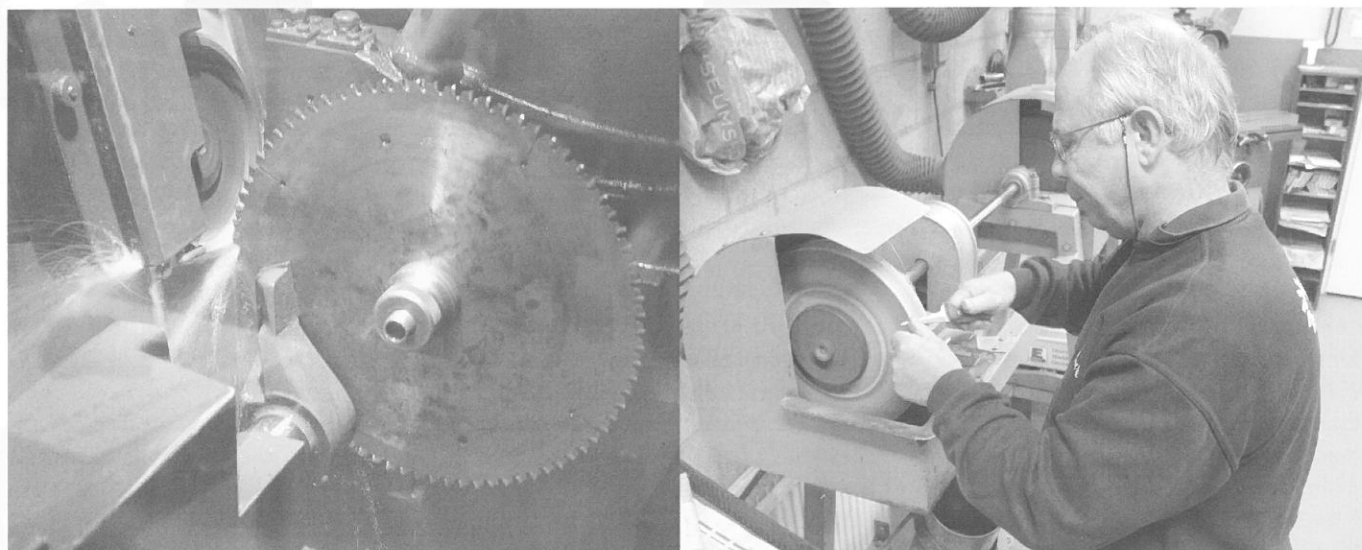
"Wij slijpen de meest uiteenlopende voorwerpen, van aardappelschilmesje tot messen van drie meter, zoals het mes van de ijsbaan. Ongeveer 90 procent van onze klanten zijn bedrijven als drukkerijen, aannemers en de universiteit, dat zorgt voor continuïteit in de orders. Vroeger was het veel meer handwerk, en nu gaat het meeste met de machines, waarvan ik er voor een enorm kapitaal aan heb staan. Wij nemen voor een aantal slijperijen in Nederland het handwerk over, die hebben alleen nog machines staan." Een bijzondere order die Pauw zich nog goed herinnert, is de bestelling van natuurmuseum Naturalis van messen om walvissen mee te snijden. "Ze hadden alleen een paar oude roestige messen van de oude walvisvaarder 'Willem Barentz', en ik maakte een paar nieuwe roestvrijstalen messen, met een enorm lange stok eraan. Daar ben ik door de vele arbeidsuren eigenlijk niet veel rijker van geworden, maar zoiets is meer een prestigeobject."

Extreem gevaarlijk is het werk in de slijperij volgens Pauw niet, al is hij wel

Henk Pauw en zijn echtgenote Anneke voor de eerste zaak aan de Uiterste Gracht.

De tegenwoordige zaak aan de Flevoweg.

Henk Pauw aan het werk.

altijd voorzichtig. "Je hebt maar tien vingers, en in een minuut kan je er zo een paar verspelen. Als ik van de MTS jongens op stage krijg, mogen ze de eerste dag ook alleen kijken. De chemicaliën waar de zagen in schoongemaakt worden zijn erg bijtend, daar heb je handschoenen en een bril voor nodig. Mijn vader was echter nogal eigenwijs, en deed dat met zijn blote handen. Na een aantal weken werden zijn nagels bruin en die vielen er bijna af, toen is hij daar maar mee gestopt!"

Prototype

De machines in zijn slijperij haalt Pauw in Duitsland, waar hij elke twee jaar naar een beurs in Hannover gaat. "Je hebt hier de Jaarbeurs, maar daar heb je een terrein van wel 30 jaarbeurzen, en ga je met de bus van hal naar hal. Ik heb daar nog eens een machine gekocht voor 80.000 gulden, dat was het nieuwste van het nieuwste. De levertijd zou 6 weken bedragen, zo werd me toen verteld, maar het werd uiteindelijk 9 maanden, want het was een prototype, de machine werd nog niet gemaakt! Ik heb hem toen wel voor de oude prijs gekregen, dat scheelde me 10.000 gulden. Het voordeel van die Duitse machines is dat er bijna nooit wat aan kapot gaat. Als je er zuinig op bent, scheelt het een hoop, want een monteur moet altijd uit Duitsland komen en daar gaan al gauw een paar dagen overheen. Twee keer per jaar maken we alles helemaal schoon, dan zijn we drie dagen dicht. Mijn zoon kruipt dan helemaal in de machines om

alles schoon te maken. Dat slijpsel is zo verschrikkelijk fijn, je kan je voorstellen wat een hels karwei dat is!"

Als er op de televisie programma's zijn geweest over oplichters, merkt Pauw dat vaak ook aan zijn klanten. "Dan vragen ze hier in de zaak ook ineens naar een bonnetje. Het komt echter voor dat ze dan bij het ophalen hun bonnetje niet meer hebben, maar dan ben ik ook standvastig hoor!" Er bestaan veel vragen en onduidelijkheden bij het slijpproces, waar Pauw tot slot graag de antwoorden op geeft. "Mensen hebben soms hele dure verzilverde messen, die op de vloer vallen en meteen breken. Dat komt door de trilling, net als bij een glas, en dat heb je met goedkope, niet

uit één stuk gesmede messen niet. Bij mooie messen van de juwelier houd ik dan ook altijd mijn hart vast. Mensen komen ook vaak met oude roestvrijstalen messen met bruine putjes, en vragen zich af waar de roest vandaan komt. Dat is insluiting, daar is bij het smeden een vuiltje op de smeedhamer geweest en dat zit dan ook altijd vrij diep, daar kan je niets aan doen. En ja, het is waar dat een vaatwasser slecht kan zijn voor messen. Dat komt door staaldeeltjes van pannen die op de messen aanslaan, je kunt dus het beste je messen gelijk afdrogen na het wassen!"

Michiel Rohlof

Met dank aan Niek Bavelaar.

De meest uiteenlopende voorwerpen worden geslepen. vooral ook messen en scharen.

SILLO'S:

'KATHEDRALEN VAN HET PLATTELAND'

Kathedralen van het platteland worden ze wel eens genoemd. Het zijn de silo's van graan- en veevoederbedrijven in ons land. Vooral op het platteland is het silogebouw een 'landmark' geworden, niet alleen voor de bedrijfstak maar ook voor de agrarische industrie als geheel. Aan de silo's, die een aparte plaats innemen in de industriële bouwgeschiedenis in ons land, wijdde Karel Loeff. samen met Annelies Steltman, een onderzoek, dat in deze dagen in druk is verschenen.

In ons land waren het vanaf de middeleeuwen vooral de korenpakhuizen, die als opslag voor graan dienden. Het silogebouw, zoals wij dat kennen, dateert in ons land van het eind van de negentiende eeuw. Ons land was daarmee betrekkelijk laat, hetgeen samenhangt met de kleinschaligheid van de landbouw in die dagen. De eerste silo's waren bestemd

voor overzees graan, dat door middel van overslag vanuit Amerika in ons land werd verhandeld. De oudste silo's liggen daarom aan het water in de havens van de grote steden.

De meeste silobedrijven waren of zijn afhankelijk van aan- en afvoer via het water. De locatie van een nieuw bedrijf hield echter ook verband met het

achterland waar grondstoffen vandaan kwamen. Vandaar dat we ook veel silo's op het platteland aantreffen. Waar water ontbrak zien we dan spoorlijnen de silocomplexen ontsluiten.

De vormgeving van de silo's lijkt aanvankelijk veel op die van een traditioneel pakhuis. Gaandeweg ontwikkelde de silo zich tot een geheel eigen bouwtype. Ze zijn op het platteland makkelijk herkenbaar door de plattegrond die voor bijna alle silo's identiek is. Naast opslagruimten bevatten de gebouwen een bouwdeel met de elevator en de machines voor de productie, zoals mengen en produceren van meel of veevoer, door middel van zeven of malen of persen en breken. Meestal is het silogebouw omgeven door een omhulsel, hetzij van steen, hetzij van gewapend beton of een combinatie van beide.

Verschillende architectuurstromingen hebben invloed gehad op het exterieur van silogebouwen. Aanvankelijk werden de heersende negentiende eeuwse architectuurstijlen gevolgd. Omstreeks 1911 werden de eerste silo's van gewapend beton gebouwd, waarbij het functionalisme een stempel drukte op de vormgeving.

Oudste silo's

De oudste silo's in Nederland staan in de havens van Amsterdam en Rotterdam en in enkele andere belangrijke steden. Zo werd een van de eerste silo's in 1885/1886 gebouwd bij de Gist- en Spiritusfabriek in Delft. Een van de belangrijkste negentiende eeuwse silogebouwen is de 'Korthals Altes' in Amsterdam, een meer dan honderd meter lang gebouw, waarvan de verschijningsvorm nog veel lijkt op een pakhuis.

In 1910 wordt in Rotterdam aan de Maashaven een graansilo gebouwd die ontworpen is door de architect J.P. Stok en uitgebreid door de architecten Brinkman en Van der Vlugt (Van Nelle-gebouw). Dit silogebouw breekt met de traditionele vormgeving en kan worden vergeleken met vroege silogebouwen in de V.S. Twee andere bijzondere gebouwen uit de beginperiode van de silobouw in ons land zijn het silocomplex De Sleutels in Leiden en het silogebouw de IJzermolen in Deventer. 'De meelfabriek De Sleutels is het oudst bekende gebouw in ons land van grote afmetingen, dat geheel in gewapend beton is uitgevoerd. Het is het eerste betonnen

Het oudste betonnen silogebouw in ons land: de meelfabriek in Leiden.

Het silogebouw nabij het station in Mariënborg (Overijssel), genomineerd voor aanwijzing als rijksmonument.

silogebouw in ons land. De Sleutels heeft meerdere uitbreidingen gekend, maar het oudste gedeelte is gebouwd in 1884. Dit eerste silogebouw heeft een uiterst sobere gevel, maar is in zijn vormtaal heel decoratief. De verticale geleding in de gevel wordt benadrukt door uitsparingen, die bovenaan eindigen in een halve of hele rondboog. De gevel heeft iets weg van een kerk, zo wordt vermeld in de studie.

Functieverlies

In zijn voorwoord tot de studie constateert prof. Fons Asselbergs, directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg,

dat het functieverlies van silogebouwen de laatste jaren onverminderd doorgaat. Er verdwijnen nog steeds waardevolle silocomplexen zonder dat de mogelijkheden voor herbestemming serieus zijn onderzocht. Binnen de samenleving groeit de waardering voor de 'kathedraal van het platteland' echter snel.

Wat te doen met leegstaande silocomplexen? Herbestemming van deze complexen lijkt een vaak kostbaar en moeilijk proces. Silo's zijn vaak gelegen op strategische plaatsen, geschikt voor lucratieve appartementen of kantoren. Sloop en nieuwbouw kunnen sneller en minder risicovol zijn voor beleggers en ontwikkelaars dan herbestemming,

aldus Asselbergs. In Overijssel zijn nu alle silo's gedocumenteerd. Met de uitvoering van studies voor hergebruik van vijf bestaande Overijsselse silo's richt zich de blik op de toekomst. Met hopelijk als resultaat dat meer silo's als onderdeel van het agrarisch industrieel erfgoed een nieuwe bestemming krijgen en bewaard kunnen blijven.

Wibo Burgers

Karel Loeff, *Silogebouwen van graan- en veevoederbedrijven in Nederland*, uitgeven in het kader van het Belvedere-project 'Lege silo's-nieuwe vulling', uitg. Tijl Offset, Zwolle, 2004.

ADVERTENTIE

VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

Postbus 917
2300 AX Leiden

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde *Leids Jaarboekje* gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de **Vereniging Oud-Leiden**.

De contributie bedraagt € 17,50 per jaar; jongeren tot 27 jaar betalen slechts € 10,-.

Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 bent u lid van de **Vereniging Oud-Leiden**.

KORT NIEUWS UIT LEIDEN EN DE REGIO

Vogelenzang – 'Met alleen herbestemming van bollenschuren kom je er niet, de gehele bollencultuur moet zichtbaar blijven', meent Peter Nijhof, landelijk coördinator industrieel erfgoed bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en ook betrokken bij het werk van de projectgroep Herbestemming Oude Bollenschuren. Het gaat naar zijn inzicht om de kwaliteit van het bollenlandschap met zijn grote ruimte, zanderijvaarten en heggen tegen de zoute zeewind. Volgens Nijhof, die onlangs sprak op een bijeenkomst in Vogelenzang van de historische vereniging Ons Bloemendaal, wordt het bollenlandschap ook bedreigd door smakeloze nieuwe bollenschuren, 'dozen', die het landschap bepaald geen goed doen.

De herbestemming van bollenschuren, het bedrijfsgebouw van de Duin- en Bollenstreek, levert zowel successen als teleurstellingen op. Vaak moeten compromissen worden gesloten, die soms wel en soms juist niet aanvaardbaar zijn. Nijhof constateerde dat de bollenactiviteiten in het zuiden van de streek worden ingeperkt door het streven van de gemeente Wassenaar om 'grond terug te geven aan de natuur'. Hij pleitte voor een samenwerking op het terrein van de herbestemming van bollenschuren tussen de Duin- en Bollenstreek, waar het museum De Zwarte Tulp in Lisse het centrum van de activiteiten is, en Kennemerland, waar eens de bollencultuur van start ging.

MAREDIJK 161 NU EEN RIJKSMONUMENT

Volgens een bericht in het LD van 19 november is dit unieke pand met volledige instemming van het College van B&W en het Ministerie van OCW voorgedragen voor de Rijksmonumentenstatus, alleen de minister moet nog beslissen. Zoals uitgebreid beschreven in Stielz 2004-2 is dit pand uit 1887 een goed voorbeeld van een fabrikantenvilla uit het laatste kwart van de 19e eeuw.

Foto Joop J. Gijsman

Het pand is zeer rijk en zorgvuldig afgevoerd en gedetailleerd. Het pand is gebouwd naar ontwerp van de Leidse architect W.C. Mulder (1850-1920). Het pand bevat een voor Leiden zeldzaam en uitzonderlijk gaaf bewaard interieur, waarvan bijgaande foto een beeld geeft. Het pand ligt wat verscholen naast de afloop van de Willem de Zwijgerbrug richting Oegstgeesterweg.

FOTO'S UIT HET BOEKJE "LANGS LEIDSE WINKEL-PANDEN" NU TENTOONGESTELD

Nu kunt u de foto's uit bovengenoemd Stielboekje wat beter bekijken. Ze zijn op A4 formaat nu opgesteld bij de bibliotheek van het Stadhuis, de houten trap op bij de infobalies in het atrium, zoals een overdekte binnenplaats tegenwoordig heet. Zo kunt u te weten komen waar u de gevel van onderstaande foto kunt vinden.

De tentoonstelling loopt tot half januari.

WEEK VAN DE GESCHIEDENIS

Afgelopen zaterdag 6 november 2004 vond – als onderdeel van de eerste landelijke Week van de Geschiedenis – de historische puzzeltocht plaats voor leer-

lingen uit de hoogste groepen van de basisscholen in Leiden. De puzzeltocht voerde langs 10 locaties in het historische centrum van Leiden waar historisch geklede raadsleden vragen beantwoordden. Ook Stiel was met een stand aanwezig. Burgemeester Lenferink (verkleed als oud-burgemeester van der Werff) verdedigt zoals u ziet het industriële erfgoed desnoods met het zwaard.

DE DAM TE KATWIJK BEHOUDEN.

Voor het havengebied in Katwijk zijn bouwplannen ingediend aansluitend aan de huidige nieuwbouw. In alle plannen wordt het pand van Parlevliet, in de wandeling de Dam genoemd, gehandhaafd, echter met wel heel weinig ruimte er om heen. In het plan blijven het naastgelegen Olympia pand, plus twee panden op de hoek bij de brandweer en

1 villa in de v.d. Vegtstraat ook bewaard, dus dat is mooi meegenomen. Hopelijk stemt de gemeenteraad ermee in.

WASSERIJEN LANGS DE SINGEL

Na "De Arend" is nu ook de wasserij Dingjan van de singelrand verdwenen. Niet opgeheven maar verplaatst naar de Geregracht. Het industriële pand staat mooi in het zicht op de hoek van de Hoge Rijndijk maar is per auto moeilijk te bereiken. Wat er met het pand gaat gebeuren is niet bekend, mogelijk kan het hergebruikt worden maar een bij de omgeving passende nieuwbouw of vernieuwbouw kan ook een mooi aanzicht opleveren. Het pand is geen gemeentelijk monument.

20 JAAR HISTORISCHE HAVEN AAN HET GALGEWATER IN LEIDEN, EEN PRACHTIG BOEK

Wat meteen opvalt in dit prachtige boek "Scheepvaart in Leiden" onder redactie van Ingrid Appels zijn de meer dan honderd foto's over de bewogen geschiedenis van de Leidse binnenvaart en de ontwikkeling van de historische haven. Niet alleen nieuwe foto's maar ook foto's uit het verleden, veelal onbekend en soms afkomstig uit particuliere archieven zoals van de voormalige beurtvaarders Groenewegen en de Volharding.

Uit de verhalen komt de moeizame strijd naar voren om varende industrieel erfgoed erkent te krijgen als monumenten van hoge culturele waarde. Jaren strijd met de gemeente om een ligplaats te krijgen om de vaak sterk verwaarloosde oude schepen te kunnen restaureren. Vaak gewoon door de sterke hand weggesleept. Zoals Cees Goekoop in zijn voorwoord schrijft: "In authentieke oude zeilschepen was nauwelijks iemand geïnteresseerd." Ook de overheid had er geen aandacht voor. De monumentenzorg richtte zich op het onroerend goed".

De aanschaf van het boek is zeker een tientje waard.

NIEUW BOEK VERSCHENEN OVER VARENDE MONUMENTEN VAN BEDRIJF EN TECHNIEK

Bij Walburg Pers is verschenen het boek "Verdwenen schepen. De houten kleine beroepsvaartuigen, vrachtvaarders en vissersschepen van de Lage Landen", geschreven als proefschrift door G.J. Schutten.

De houten vaartuigen worden beschreven aan de hand van heel veel historische foto's, literatuurgegevens en nauwkeurige tekeningen. Maar er is ook oog voor het verhaal van de oude gebruikers zelf. Het boek is een wetenschappelijke inventarisatie van houten schepen, maar geeft ook inzicht in het alledaagse schippersleven van meer dan een eeuw geleden. ISBN 90.5730.298.5, 496 pagina's.

WEER EEN MONUMENT VAN BEDRIJF EN TECHNIEK IN RESTAURATIE

Het pand aan de Korte Mare 2/Vestwal 2-8 is echter maar in betrekkelijke zin een industrieel monument. De vroegere glas-industrie v/h Dullaart was jaren in dit gebouw gevestigd maar oorspronkelijk was het een groot herenhuis uit 1890.

Het Adviesbureau Blaauwberg is van plan de aanbouwen te slopen en het woonhuis na restauratie in gebruik te nemen als kantoor voor het bureau. Helaas zijn er vrijwel geen waardevolle onderdelen in het interieur meer te bekennen en wordt het een hele klus om het pand weer tot een bruikbaar geheel te renoveren. Prachtig dat een particulier bedrijf dat initiatief neemt. Voor het ontwerp tekent de bekende Leidse architect Kees Lau.

NIEUWE WEBSITE.

De Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE) heeft haar website vernieuwd en geeft in de nieuwsbrief veel informatie. Nieuwe uitgaven over wandelingen langs monumenten, tegelplateaus. De moeite waard om eens te bezoeken op www.shie.nl.

OPSLAG MONUMENTALE ONDERDELEN VERDWIJNT.

Voor de zoveelste keer heeft de gemeente de huur van de opslagruimte opge-

zegd. Eerst werden monumentale onderdelen die vrij kwamen bij sloop of verbouw van monumenten door de afdeling monumentenzorg opgeslagen bij de Stadstimmerwerf. Daar is het verdwenen evenals de mooie schoorsteenmantels, de antieke deuren, de gevelstenen. Daarna is een opslag geweest in een pand aan de Volmolengracht, hetzelfde verhaal alles weg en nu is er een opslag in het Olgacomplex waar ook

Stiel wat monumentale onderdelen bewaart. Die zijn meer gericht op zaken van bedrijf en techniek. Grote stukken als een lampenpittenbreimachine van van Hooft vroeger aan de Oude Rijn, een torenuurwerk aandrijving van de Zijlpoort en een oude stadsklok. De 90 andere zaken betreffen een tegelplateau van de Lichtfabrieken, een bronzen plaat uit 1936 van de Grofsmederij, putdeksels, een gevelbord van de Veiling uit

1929 en gevelstenen met de Leidse sleutels, dommekrachten, bascules, putjes-scheppen. Verder wat klein goed als doosjes, busjes, reclameartikelen van bekende Leidse bedrijven. We zullen het maar hier en daar aanbieden, februari moet het leeg zijn. Wat de afdeling monumentenzorg met de prachtige deuren doet weet nog niemand. Herhaling van zetten, brengt geen geld op, geen plaats voor, dan maar weg.

[Print artikel](#) [Email dit artikel](#) [Reageer op dit artikel](#)

Gemeente koopt voormalige LDM-panden

Door: Chris de Waard

LEIDEN - 25 november 2004 - De gemeente Leiden koopt de panden van de voormalige Leidse Duinwater Maatschappij (LDM) van Energiebedrijf NUON. De panden op de hoek van de Ir. Driessenstraat en de Middelstegracht bieden nu nog ruimte aan De Zaak, de Buurtwerkmaatschappij en een aantal appartementen. De panden worden (deels) gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. Mogelijk blijft het pand aan de Middelstegracht 36 behouden. Volgens wethouder Buijng wordt dat gebouw door de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL) van monumentale waarde 'beticht'.

Op de locatie wil de gemeente een combinatie van wonen en zorg realiseren. Daarbij wordt onder andere gedacht aan een verhuizing van het [Huis op de Waard](#) en de bouw van appartementen.

[Reageer op dit artikel](#)

Reacties op dit bericht:

Het staat wat vreemd dat Stiel het pand Middelstegracht 36 van monumentale waarde beticht zoals wethouder Buijng laat weten. Stiel heeft indertijd de aandacht van de Monumentencommissie op het pand gevestigd en deze heeft positief geadviseerd en het College van B & W heeft positief besloten. Het pand, onderdeel van de voormalige fabriek van Tieleman & Dros, is dus een Gemeentelijk Monument onder nummer 1502. Toch leuk in nieuwbouw een waardevolle herinnering aan het verleden te laten staan.

Stiel, Joop J.Gijsman, secr.

[Joop J.Gijsman](#) (26-11-2004 09:33:05)

©Copyright [Sleutelstad.nl](#)

[Print artikel](#) [Email dit artikel](#) [Reageer op dit artikel](#)

Leiden wijst acht nieuwe monumenten aan

LEIDEN - 25 november 2004 - De gemeente Leiden plaats acht panden op de gemeentelijke monumentenlijst. Het gaat om een aantal panden op het Noordeindeplein, de Nieuwe Beestenmarkt 30 en de Maredsingel 21 en 21/a. Die laatste twee panden staan ter hoogte van de Koningstraat aan de overkant van het water op het NUON-terrein.

Eerder dit jaar werd ook de villa aan de Maredijk op de gemeentelijke monumentenlijst gezet. Daarmee wilde de gemeente voorkomen dat het pand aan de slopershamer ten prooi zou vallen. Inmiddels heeft de Rijksmonumentendienst de villa op de rijksmonumentenlijst gezet.

[Reageer op dit artikel](#)

Reacties op dit bericht:

Dat is nu nog eens een goed bericht en een goede zaak. Het zou toch verschrikkelijk zijn geweest als zo'n mooie villa gesloopt zou worden. Ik ben er ooit wel eens in geweest en het is prachtig ! jammer voor die projectontwikkelaar die op de plaats van de ruïnes wil bouwen, maar het is goed dat die lui ook niet kunnen doen wat ze willen.

W.H.H. W.

[W.H.H.W](#) (25-11-2004 22:19:37)

Ook deze panden Maresingel 21 en 21a zijn op voorstel van Stiel in de Monumentencommissie behandeld. De vroegere personeelswoningen van de Sted.Lichtfabrieken kunnen nu mooi ingepast worden in de nieuwe wijk. Veel meer mensen zouden net zoals Stiel zich in moeten zetten voor het behouden van waardevolle monumenten van bedrijf en techniek en het blad Stielz moeten lezen. Stiel, Joop J.Gijsman, secr.

[Joop J.Gijsman](#) (26-11-2004 09:44:08)

©Copyright [Sleutelstad.nl](#)

LEIDSE LABORATORIUMGEBOUWEN ROND

1900: WERKPLAATSEN VAN DE NEOGOTIEK

De late negentiende eeuw was het tijdperk van het onstuitbare vertrouwen in het natuurwetenschappelijke bedrijf, een triomf die 'werd gevierd in de baksteen van de nieuwe laboratoria'. Voor de Leidse universiteit alleen al werden er zes nieuwe laboratoriumgebouwen gerealiseerd. Deze bouwcampagne was ingezet met het Boerhaave-laboratorium uit 1883-1885, waarbij de rijksoverheid er op had aangedrongen dat de te hanteren bouwstijl een nationale moest zijn, verwijzend naar de 'Hollandsche' architectuur uit de late zestiende eeuw. In de jaren 1890 echter deed een stijl uit onverwachte hoek zijn intrede: de neogotiek, een bouwtrant die in het verzuilde Nederland in eerste instantie met de kerken en kloosters van het vernieuwde katholicisme werd geassocieerd en die niet direct in aanmerking kwam als rijks- of wetenschapsstijl. De neogotiek werd door sommige critici echter gezien als de meest bruikbare aanpak voor de uiterst gespecialiseerde opzet en inrichting van laboratoriumgebouwen. Architect Jacobus Van Lokhorst, tot 1906 verantwoordelijk voor universiteits- en laboratoriumgebouwen in Nederland, combineerde de neogotiek namelijk met het rationalistisch bouwen, dat eerlijkheid in constructie, materiaalgebruik en decoratie voorop stelde. Voor de ont-

werppraktijk betekende dit dat Van Lokhorst uitging van het programma van eisen, een plattegrond maakte en die gebruikte om 'van binnen naar buiten' te bouwen, zoals hij het in zijn sollicitatiebrief uit 1878 verwoordde, gevolgd door de uitwendige gevelopzet en vormgeving. Dit resulteerde in een ongedwongen groepering van de bouwmassa's en een wat onsamenhangend, maar levendig gevelsilhouet.

Een negentiende-eeuws wetenschapspark in het centrum van Leiden

De vroegste neogotische motieven in de laboratoriumbouw zijn te vinden aan het Geologisch-Mineralogisch Instituut aan de Garenmarkt te Leiden. De bescheiden hoogleraar geologie en mineralogie J.K.L. Martin (1851-1942) zei over het nieuwe gebouw dat het 'niet zonder eenige weelde is opgetrokken en ingericht', waarmee hij doelde op de natuurstenen vormmotieven ontleend aan de dierenwereld en de mineralogie. Het instituut huisvestte op twee verdiepingen en souterrain verzamelingen stenen, mineralen en fossielen, alsook een onderzoeksafdeling, bibliotheek en custoswoning. In verband met het grote gewicht van sommige van de collectiestukken, werden de vloeren op stenen

troggewelven gelegd. Aan de buitenzijde valt direct het felrode metselwerk op met hoge kruisvensters die worden bekroond door rondbogen opgevuld met gotische driepassen en maaswerk. Opmerkelijk is de topgevel van het trappenhuis waarin een gebeeldhouwde engel is geplaatst die een schild vasthoudt met het jaar 1891 en die de entreepartij opvallend veel op een kerkportaal doet lijken.

Het Geologisch-Mineralogisch Instituut was onderdeel van een lang gekoesterd plan om het grotendeels braakliggende gebied van de Grote Ruïne in te richten als wetenschapspark, waarin de natuurwetenschappelijke laboratoria van de universiteit naast elkaar zouden komen te liggen. In de vorige bijdrage zijn reeds besproken het gerealiseerde laboratorium voor de Natuur-, Schei- en Ontleedkunde op de Kleine Ruïne aan de andere zijde van het water, alsook het niet uitgevoerde ontwerp voor een Zoötomisch Laboratorium, dat in 1876 alsnog bij de Sterrewacht werd opgeleverd. Vanaf omstreeks 1890 werd het nog onbebouwde deel van het terrein na langdurig overleg tussen gemeente, staat en universiteit gereserveerd voor een Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, naar een ontwerp van Van Lokhorst en diens opvolger Johannes A.W. Vrijman (1865-1954). Het omvangrijke complex moest bestaan uit een museumvleugel (gepland op het huidige Van der Werf-park), magazijnen en een dienstgebouw. In de periode 1900-1910 werden uiteindelijk alleen het 'grote magazijn' aan de achterzijde uitgevoerd en het hoofdgebouw; het publieksgedeelte bleef achterwege. Aan de Raamsteeg kwam een indrukwekkende, neogotische gevel waarin als architectonische citaten geheel links de laatmiddeleeuwse waltoren Oostenrijk en bij de hoofdingang de transeptgevel van de Hooglandse Kerk te herkennen zijn.

Men is er nooit toe gekomen het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te koppelen aan het naastgelegen Geologisch-Mineralogisch Instituut. Ook het plan om aan de zijde van de Doezastraat het nieuwe Farmaceutische Laboratorium te bouwen, vond geen doorgang. In de jaren 1880 had de gemeente al twee hoognodige scholen op de hoeken van het perceel neergezet, en toen definitief werd afgezien van verdere uitbouw van het Rijksmuseum van Natuurlijke Histo-

Zijaanzicht van het Farmaceutisch Laboratorium met toren en 'kapel' (geheel rechts).

rie, behield de Grote Ruïne de functie die het reeds enige decennia officieus had gehad, namelijk dat van stadspark.

Middeleeuwse wetenschapsburchten buiten het stadscentrum

In 1880 lukte het de afdeling Farmacie van de universiteit om het pand Papen-gracht 4, een voormalig woonhuis in het centrum van Leiden, te huren en hetzelfde jaar nog te verbouwen tot laboratorium. Maar de beperkte ruimte en onlogische indeling leidden al snel tot onvrede; bovendien hadden omwonenden last van stank en liep een kleine brand in het laboratorium uit in paniek over de potentieel gevaarlijke proeven die in het laboratorium plaatsvonden. In 1887 startte de hoogleraar artsenebereidkunde en toxicologie E.A. van der Burg (1833-1890) daarom een campagne voor een nieuw gebouw, vanaf 1891 voortgezet door zijn energieke opvolger, H.P. Wijsman (1862-1916). Deze maakte direct een plan waarin de drie laboratoria van de Farmacie en de Organische en Anorganische Chemie dicht bij elkaar waren gelokaliseerd om op die manier van bepaalde gemeenschappelijke voorzieningen gebruik te kunnen maken. Wijsman was zelfs bereid een deel van de kosten uit eigen zak te financieren, maar hier ging het College van Curatoren van de universiteit niet op in. Uiteindelijk kocht de minister van Binnenlandse Zaken in 1895 terrein aan in de voormalige buitenplaats Vreewijk, direct ten zuiden van de Witte Singel en rond 1895 nog een dunbevolkte woonwijk. De opstelling van het programma van

eisen en het gedetailleerde plan namen het grootste deel van 1895 in beslag en kwamen in nauw overleg tussen Wijsman en de architect tot stand. Het is kenmerkend voor Van Lokhorst dat hij zijn ontwerpen altijd op de specifieke gebruikseisen van de toekomstige gebruikers toespitste. Hiertoe zocht hij tijdens de voorbereiding contact met de betrokken hoogleraar. Deze werd in de gelegenheid gesteld een plan en weloverwogen programma van eisen te maken van zijn ideale laboratorium. Vervolgens ondernam Van Lokhorst, soms vergezeld door de hoogleraar of andere deskundigen, een studiereis naar laboratoria of exposities in het buitenland om zich op de hoogte te stellen van de meest recente ontwikkelingen op het gebied van laboratoriumbouw. In het uiteindelijke ontwerp trachtte Van Lokhorst zo goed en realistisch mogelijk aan de wensen van alle betrokken partijen tegemoet te komen.

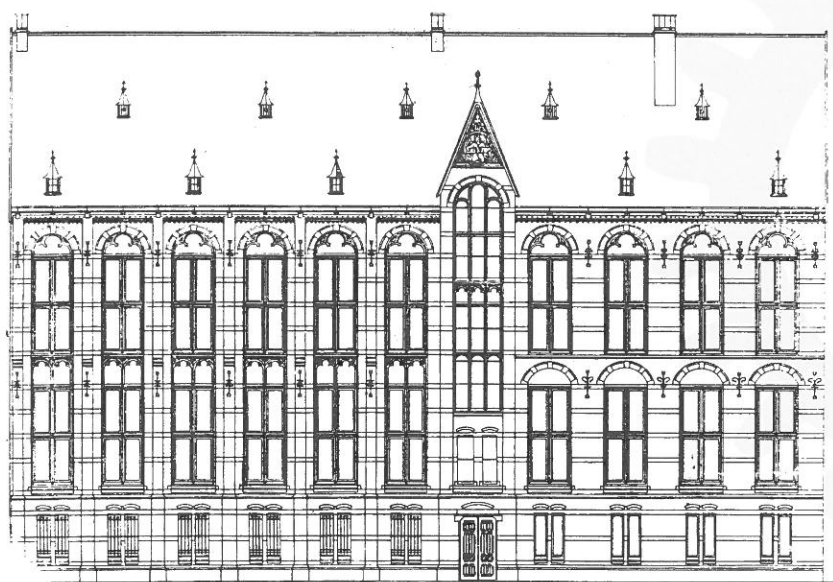
De bouw ving aan in 1895 en het nieuwe Farmaceutisch Laboratorium werd op 3 november 1898 geopend met een rede van Wijsman die de 'fraaie vormen en [het] aantrekkelijk uiterlijk' prees. De meest in het oog springende bouwdelen van de hoofdgevel aan de Hugo de Grootstraat zijn de torenachtige middenpartij en de 'burchtkapel' geheel rechts, opgetrokken in rood metselwerk en voorzien van onmiskenbaar gotische spitsbogen, venstertraceringen en friesjes. Tezamen met de hoge kappen, de traptoren en de talloze schoorstenen en ventilatiepijpen, verschafte deze beke-

ding het gebouw de grillige contouren van een middeleeuwse burcht of kerk, of van het ideaalbeeld dat daar in de negentiende eeuw van bestond. Inwendig bevond zich aan de achterzijde de 'Grote werkzaal' voor de studenten, in het bouwdeel linksvoor de werkkamers voor de wetenschappers en rechtsvoor op de begane grond de modelapotheek met erboven de grote collegezaal. De toren was in gebruik als tentoonstellingsruimte, met omlopende gaanderijen over verschillende verdiepingen. Het interieur was afgewerkt met kleurige sjabloonschilderingen en natuurstenen accenten. Aan de buitenzijde kregen de muurankers de vorm van verschillende reptielsoorten, geheel in lijn met de aard en geschiedenis van de werkzaamheden die in het laboratorium plaatsvonden. Aan de andere zijde van de Hugo de Grootstraat werd vanaf 1896 nog het Laboratorium voor Organische Chemie gebouwd, later uitgebreid met een vleugel voor Anorganische Chemie. Hoewel ook hier Van Lokhorst en Vrijman voor het ontwerp tekenden, is het geheel minder uitgesproken gotisch of middeleeuws van karakter dan het Farmaceutisch Laboratorium. Wat op de Grote Ruïne niet was gelukt, kwam in het veilige Vreewijk op bescheidener schaal wel tot ontwikkeling: de bouw van een wetenschapswijk.

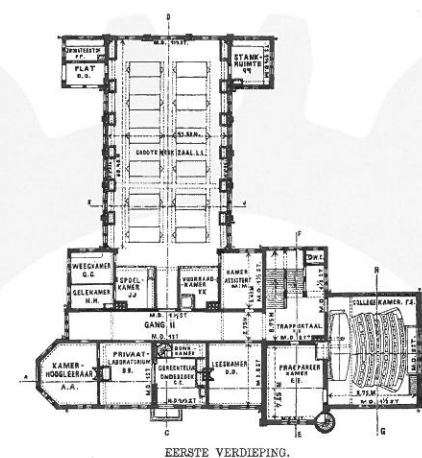
'Alles gothiek'?

De laatste exponent van de gotische laboratoriumtraditie in Leiden kwam echter weer in het stadscentrum, op een smalle strook grenzend aan de Hortus Botanicus. Van 1904 tot 1906 werd het Botanisch Laboratorium gerealiseerd, enige jaren later gevolgd door een gelijkvormige uitbreiding met het herbarium. De onsamenhangende stoffering van de lange gevels geeft precies weer hoe Van Lokhorst van binnen naar buiten werkte en hiervoor de rationele gotiek inzette: de vertrekken met hun verschillende functies zijn direct naar de gevels vertaald, wat heeft geresulteerd in een ogenschijnlijk willekeurige rangschikking van bouwvolumes, met verspringend lijstwerk, trapgeveltjes en vensters van verschillende omvang. Inwendig trekt vooral het schitterende en goed bewaard gebleven trappenhuis aan de Nonnensteeg de aandacht.

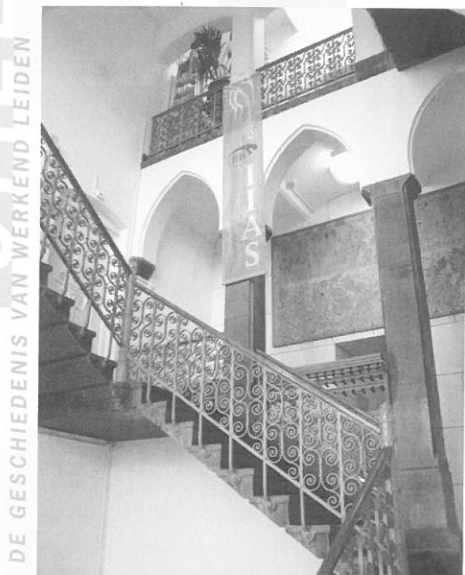
De vraag waarom de neogotiek rond 1900 zo populair werd als laboratoriumstijl is hiermee echter nog niet beant-

Ontwerptekening van de voorgevel van het Geologisch-Mineralogisch Instituut, 1890.

Plattegrondtekening van de eerste verdieping van het Farmaceutisch Laboratorium, 1895. Rechts de collegekamer en boven de 'Grote werkzaal'.

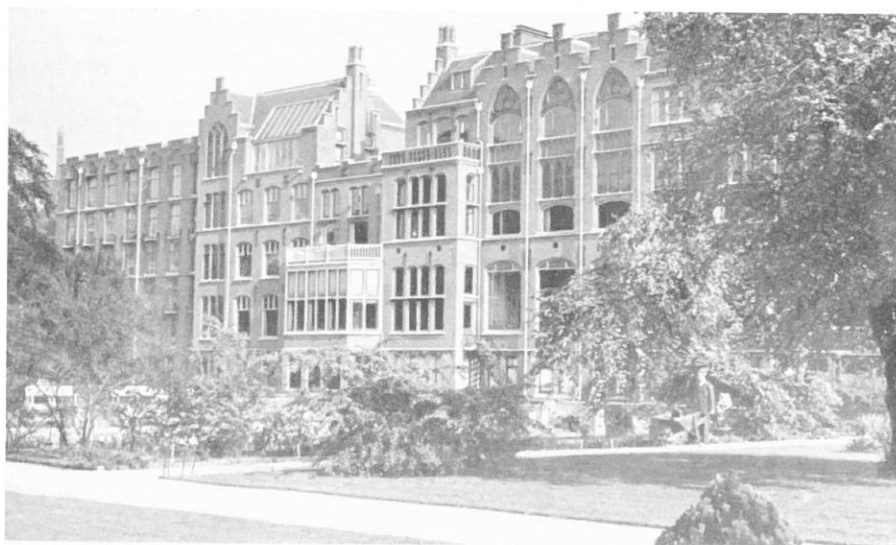
Trappenhuis van het Botanisch Laboratorium aan de Nonnensteeg, huidige situatie.

woord. Bekend is dat Van Lokhorst als rijksbouwkundige onder invloed stond van de hoge ambtenaar Victor de Stuers en van Petrus J.H. Cuypers, de bekende katholieke kerkenbouwer. Beide heren waren grote voorvechters van de hierboven besproken rationele neogotiek, die volgens hen het meest geschikt was als Nederlandse rijksstijl. Maar deze 'paapse' bouwtrant werd vanuit liberale en protestantse hoek afgekeurd. Bovendien hoefde een doelmatig laboratorium niet

uitsluitend in de zogenaamd 'functionele' neogotiek opgetrokken te worden, zoals bijvoorbeeld het Oudhollandse Boerhaave-laboratorium laat zien. Het lijkt aannemelijker dat Van Lokhorst samen met de betrokken hoogleraren heeft gezocht naar een vormtaal die geschikt was om de natuurwetenschappen van een functionele, maar tevens duidelijk herkenbare en statusverhogende architectuur te voorzien. Zo was in het Victoriaanse Engeland de op de Middeleeuwen geënte neogotiek al

geruime tijd dé bouwtrant waarmee het natuurwetenschappelijke bedrijf haar bevindingen wist te etaleren en te legitimeren. Hoe het ook zij, met het overlijden van Van Lokhorst in 1906 kwam er niet alleen een einde aan de neogotische laboratoriumstijl in Nederland, maar ook aan de fierheid van het natuurwetenschappelijke bedrijf zelf, een terugval die lange tijd in de laboratoriumarchitectuur merkbaar zou blijven.

David Geneste

Langsgevel van het Botanisch Laboratorium, gezien vanuit de Hortus Botanicus, ca. 1950.

ADVERTENTIE

Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenten gelegd voor ons bouwbedrijf. Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen. Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254
info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

Arie Paardekooper 1857-1915

ADVERTENTIE

Even alleen m'n krant.

Nieuws is er 24 uur per dag. Radio, tv, internet brengen onophoudelijk nieuwe informatie. In die hectische wereld is de krant een dagelijks rustpunt. Betrouwbaar, toegankelijk, compleet. Even geen stekkers, snoeren of batterijen. Even alleen m'n krant.

Leidsch Dagblad

DE WERELD OM JE HEEN

Word abonnee,
bel voor een proefabonnement 0800 888 222 (gratis)

architecten

AIV B.V.
ingenieurs

Postbus 32056
2303 DB LEIDEN
Amphoraweg 5
2332 ED LEIDEN
tel.: (071) 531 33 25
fax: (071) 531 83 74

Het Motorhuis

Vondellaan 80, Leiden. Tel. 071-5351800
www.motorhuis.nl

Wie biedt u
de basis voor
uw beslissingen?

Research voor Beleid Holding
sinds 1979

Bel u voor meer informatie (071) 525 37 37
of kijk op www.rvbh.nl

"J. Zierikzee"
maatschoenmakerij

H.P.H. Nusteling
Bakkersteeg 3
2311 RH Leiden

Tel.: 071-5131156

maatschoenen op het net?

www.maatschoenen.nl